DEGREVAREA DE PROBAȚIUNE ÎN TEMEIUL FAPTELOR UNANIM CUNOSCUTE (DE NOTORIETATE PUBLICĂ)

Felicia CHIFA,
magistru în drept

Recenzent: ***Alexandru COJUHARI,***
doctor habilitat în drept, profesor universitar (USM)

SUMMARY

As a first condition of justice there appears the necessity to ascertain by the Court the de facto circumstances that took place before the case opening, while its cognizance can be realized through the probation activity. In the procedural legislation of Republic of Moldova and of the other states there are facts that, even they are part of the probation object, which do not need to be proved. Thus, the Court of Justice can consider certain facts as ascertained without submitting them to probation, if they are well known facts. At the same time, the procedural legislation that is reported on the subject is incomplete and needs to be made up with special provisions that will assure the correct interpretation and the uniform application of the well known facts. Nevertheless, it will facilitate the ascertained fact activity of the important circumstances for a fair solution of the civil cases, will encourage their judgment in reasonable terms and will reduce expenses met by the state and by the participants.

Apărarea judiciară a drepturilor şi intereselor legitime ale cetăţenilor şi organizaţiilor se înfăptuieşte pe calea soluţionării de către instanţa de judecată a litigiilor civile. În calitate de o primă condiţie a justiţiei apare necesitatea constatării de către instanţa de judecată a circumstanţelor de fapt de până la intentarea procesului, iar cunoaşterea acestora poate avea loc prin intermediul activităţii probatorii. Astfel, odată cu dispariţia obligaţiei instanţei de judecată de a afla adevărul obiectiv în fiecare raport litigios material-juridic, procedura de soluţionare a pricinilor civile este guvernată de regula potrivit căreia „a nu fi" sau „a nu fi probat" este una şi aceeaşi. Cu alte cuvinte, nu există ceea ce nu este dovedit. Adevărul judiciar fiind inseparabil de probă (*Idem este nan esse et non probari).* Însă, în legislaţia procesuală a Republicii Moldova şi a altor state sunt fapte care, deşi fac parte din obiectul litigiului, nu necesită a fi dovedite. Înţelegerea esenţei şi a conţinutului temeiurilor degrevării de probaţiune are nu numai importanţă teoretică, ci şi practică. Întotdeauna perceperea şi aplicarea corectă a regulii eliberării de probare asigură economisirea timpului şi a mijloacelor procesuale în cadrul soluţionării unei pricini civile în concordanţă cu principiul contradictorialităţii.

Literatura de specialitate şi practica judiciară recunosc în unanimitate faptele notorii şi cele prejudicial stabilite ca temeiuri de degrevare de probaţiune. Astfel, instanţa de judecată poate considera anumite fapte ca constatate, fără a le supune probării, dacă acestea sunt unanim recunoscute ca notorii (*notoria non egent probatione*). Doctrina caracterizează faptele notorii ca fapte ce sunt cunoscute de un cerc nedeterminat de persoane, inclusiv de instanţa de judecată,[1] sau ca fiind fapte care trebuie sa fie cunoscute într-o regiune fiecărui om raţional, cu deprinderi de viaţă, inclusiv instanţei în care acestea se invocă.[2]

Faptele notorii sunt asemănătoare cu o altă categorie de fapte ce determină conţinutul obiectului probaţiuni, şi anume: cu cele material-juridice care trebuie dovedite. Însă, distincţia procesuală constă în aceea ca ultimele devin cunoscute prin activitatea de probaţie guvernată de regulile principiului nemijlocirii, iar cele notorii – din cunoştinţe acumulate în afara procesului. Totodată, faptele notorii nu sunt total izolate de probaţiune, căci, la prima etapă, stă sarcina determinării circumstanţelor ce au importanţă pentru soluţionarea justă a cauzei. Aşadar, instanţa trebuie să constate în primul rând valoarea faptelor unanim cunoscute pentru un proces concret. Urmează apoi declararea notorietăţii lor şi administrarea informaţiei necesare.[3] Ca o condiţie este, deci, calificarea unui fapt ca notoriu, ceea ce implică cunoaşterea unor cerinţe înaintate faţă de acesta. Lipsa prevederilor legale referitoare la aceste condiţii, dar şi a unanimităţii în doctrină în vederea concretizării acestor exigenţe, determină deseori comiterea erorilor judecăroreşti prin degrevarea de la probarea unor fapte considerate de instanţă drept unamin cunoscute,

pe moment ce ele nu întrunesc cerinţele necesare. Astfel încât se va adopta o hotărâre ilegală ce va putea fi casată prin prisma alin. (1) lit. b) art. 385 C. proc. civ. RM şi, respectiv, a alin. (1) lit. b) art. 400 C. proc. civ. RM, având deci ca temei că nu au fost dovedite circumstanţele considerate de prima instanţă ca fiind stabilite. Spre exemplu, în pricina civilă înaintată de către G.N. către R.M. la judecătoria sectorului Centru, mun. Chişinău, cu privire la restituirea datoriei de 54.000 lei, în temeiul contractului de împrumut, instanţa a constatat ca unanim cunoscut faptul că în societate acţionează structuri banditeşti care se ocupă cu stoarcerea sau aşa-zisa retrocedare a datoriilor, de care cetăţenii au frică, nefiind bine apăraţi de organele statale. În recursul împotriva acestei hotărâri Colegiul Civil al Curţii Supreme de Justiţie a decis că această apreciere a instanţei este pripită şi incorectă şi urmează a fi exclusă din partea motivată a hotărârii, întrucât nu intră sub incidenţa împrejurărilor care nu necesită a fi dovedite.[4]

Pentru înlaturarea acestor deficienţe, considerăm necesară elucidarea condiţiilor cerute pentru ca un fapt juridic să fie declarat notoriu. Procesualiştii secolului trecut au încercat să evidenţieze atare elemente. Astfel, Iablocikov considera drept notoriu faptul care este:

1) unanim cunoscut;
2) cunoscut din deprinderile umane;
3) stabilit de prezumţiile legale;
4) recunoscut de practica judiciară.[5]

Aprecierile menţionate nu sunt însă suficiente pentru a înţelege esenţa faptelor notorii, deoarece este foarte complicat a delimita între ele particularităţile enunţate. Totodată, în această interpretare se confundă faptele notorii cu cele prezumate, în timp ce între ele, deşi există anumite asemănări, sunt şi deosebiri esenţiale. Prezumţiile se înfăţişează ca procedee speciale ale tehnicii legislative şi reprezintă presupuneri legale despre existenţa unui fapt sau inexistenţa lui, care se întemeiază pe raportul dintre acest fapt prezumat şi faptele care au devenit cunoscute prin experienţa de viaţă, fiind nişte anticipări de adevăruri deduse din generalizarea faptelor şi fenomenelor acumulate.[6] Deosebirea dintre faptele unanim cunoscute şi cele prezumate constă în aceea că existenţa sau inexistenţa primelor nu incubă nici un dubiu, iar prezumţiile sunt, de regulă, relative. Faptele notorii sunt caracterizate prin teritorialitate, iar cele prezumate sunt întotdeauna generale, fiindcă faptele notorii sunt constatate ca atare de judecător, iar cele prezumate sunt prevăzute de lege. Faptele unanim cunoscute degrevează de probaţiune, astfel încât nici una din părţi nu va trebui să le dovedească, pe când cele prezumate doar inversează sarcina probării, schimbând subiectul obligaţiei de a dovedi.

În doctrina rusă din a doua jumătate a secolului XX au fost evidenţiate alte determinări ale condiţiilor necesare pentru declararea unui fapt ca fiind notoriu. Astfel, s-a propus a considera drept notorii faptele ce întrunesc următoarele condiţii:

1) existenţa lor nu imprimă nici un dubiu;
2) despre ele s-a indicat de nenumărate ori în mijloacele de informare în masă;
3) informaţia nu şi-a pierdut actualitatea indiferent de timpul care a trecut după petrecerea evenimentului.[7]

Această opinie este bine argumentată, dar incompletă, deoarece aici nu se includ unele fapte care, deşi sunt notorii, nu au fost relatate în mijloacele de informare în masă şi nici nu este indicat ca condiţie ca faptele să fie cunoscute de instanţa care soluţionează cauza în care sunt invocate.

Considerăm că, pentru înlăturarea tuturor deficienţelor practice, un fapt trebuie să fie declarat notoriu doar când vor fi întrunite cumulativ două elemente.

În primul rând, *elementul obiectiv* – reprezintă cerinţa înaintată faţă de un fapt, pentru ca acesta să fie pasibil de a fi declarat notoriu, care constă în necesitatea cunoaşterii lui de către un cerc larg de persoane. Metodele prin care faptele devin cunoscute tuturor sunt diferite: discursuri publice, comunicate oficiale, aflarea mai multor persoane într-o anumită situaţie etc. şi depind în mare măsură de influenţa progreselor ştiinţifice. La etapa actuală ele devin cunoscute unui cerc larg de persoane prin mijloacele de informare în masă: presă, televiziune, radio şi, desigur, prin intermediul reţelei Internet.

Condiţia întrunirii elementului obiectiv nu implică cunoaşterea obligatorie a faptului de către toţi participanţii la proces, deci nu putem fi de acord nici cu opinia că el trebuie declarat notoriu de ambele părţi. Uneori, una din părţi poate susţine că un fapt, deşi a fost recunoscut de instanţă ca notoriu, nu are caracterele acestuia şi este necesar să fie probat în ordine generală. Instanţa poate să nu ia în considerare aceste argumente dacă ele sunt nejustificate, chiar dacă partea realmente nu cunoaşte acest fapt. Faptele notorii trebuie cunoscute în mod real, dar nu efectiv, de un număr nedeterminat de persoane.

În al doilea rând, *elementul subiectiv* – reprezintă cerinţa înaintată faţă de un fapt pentru ca acesta să fie pasibil de a fi declarat notoriu, care constă în necesitatea cunoaşterii lui de către instanţa care este împuternicită cu judecarea pricinii în care se cere constatarea notorietăţii faptului. Dacă instanţa nu cunoaşte despre

un fapt, pe care unul din participanţi cere a-l declara notoriu, va cere probe nu pentru a dovedi notorietatea lui, ci pentru a dovedi existenţa acestuia, precum şi a altor circumstanţe importante pentru soluţionarea justă a pricinii. Altfel spus, necunoaşterea faptului de către instanţă transformă faptul din notoriu într-un fapt material-juridic care trebuie dovedit. Menţionam că a constata notorietatea unui fapt intră în atribuţiile atât ale instanţei de fond, cât şi ale celor ierarhic superioare. Însă, chestiunea despre dreptul instanţei ierarhic superioare de a verifica notorietatea faptului constatat de instanţa de fond este discutabilă. Doctrinarii ruşi S. Afanasiev şi A. Zaiţev consideră că instanţele ierarhice au dreptul de a controla corectitudinea aprecierii notorietăţii faptului, şi anume: de a verifica prezenţa sau lipsa elementului obiectiv, iar în caz de necesitate – de a cere dovedirea conform regulilor generale. Pentru instanţa care rejudecă cauza faptele notorii constatate la judecarea anterioară a cauzei nu au nici o importanţă, deoarece fiecare fapt important pentru soluţionarea justă a pricinii trebuie apreciat potrivit intimii convingeri a judecătorului.[8]

În acest context, faptele notorii trebuie delimitate de cele cunoscute personal de către judecător, întrucât este posibil ca uneori judecătorul să aibă personal cunoştintă de raporturile dintre părţi (mai ales în localităţile relativ mici din Republica Moldova), însă aceste fapte nu pot fi declarate unanim cunoscute, nici măcar local, deoarece nu este întrunit elementul obiectiv; deci, aceste fapte vor fi probate nemijlocit în instanţa de judecată.

O particularitate a faptelor notorii este că ele nu sunt constante în timp, deoarece odată cu trecerea lui memoria oamenilor poate sa nu reţină un anumit volum de informaţie. O altă caracteristică este dependenţa lor de teritoriul în care se invocă. În temeiul acestor particularităţi, putem evidenţia câteva categorii de fapte unanim cunoscute:

✓ Fapte cunoscute *în întreaga lume.* Ca exemplu pot fi: începutul celui de-al doilea război mondial – 1 septembrie 1939; avaria de la Cernobâl – 26 aprilie 1986; Jocurile Olimpice de iarnă – februarie 2002, la Salt Lake City. Aceste fapte sunt cunoscute de un cerc foarte larg de persoane şi practic este exclus ca un om raţional cu un nivel mediu de cultură generală să nu le cunoască.

✓Fapte cunoscute *pe teritoriul ţării* noastre. Spre exemplu, că la 9 mai 1944 a avut loc lupta de la Şerpeni sau că la 6 martie 2005 au avut loc alegerile parlamentare. Le cunosc majoritatea persoanelor care locuiesc în ţară, deci şi judecătorii, care sunt cetăţeni ai Republicii Moldova.[9]

✓Fapte cunoscute *în teritoriul unei localităţi,* cum ar fi inundaţiile din Chişinău din august 2005.[10] De obicei, acestea sunt cunoscute de persoanele care locuiesc pe teritoriul în care a avut loc acest fapt şi de judecătorii din această circumscripţie.

Această clasificare este foarte importantă – atât la nivel teoretic, cât şi practic, căci, dacă faptul este cunoscut în întreaga lume sau în toată ţara, este suficient să se amintească într-un oarecare mod despre acest fapt sau chiar să se treacă cu vederea, căci, indiferent unde această hotărâre ar fi ulterior obiect al judecăţii – la Curtea de Apel sau la Curtea Supremă de Justiţie, acest fapt va fi luat în considerare şi fără ca să fie probat.

În ceea ce priveşte faptele cunoscute doar într-o anumită regiune, acestea sunt numeroase şi diverse: incendii, inundaţii etc.; în cazul lor trebuie adoptată o altă soluţie. Şi deoarece faptul nu este cunoscut pe teritoriul întregii ţări, în momentul în care va fi atacată hotărârea în instanţa ierarhic superioară, judecătorii acestei instanţe, care de obicei se află intr-o altă localitate, nu vor cunoaşte nici ei acest fapt. Totodată, nu va avea nici o finalitate logică obligarea parţilor de a proba faptul, deoarece în acea regiune unde se judecă cauza toţi îl cunosc. Pentru a garanta eficacitatea justiţiei, instanţa va face o menţiune în partea motivată a hotărârii despre notorietatea publică a acestui fapt, pentru ca instanţa de control să înţeleagă esenţa degrevării de probaţiune, constatând că faptul dat este unanim cunoscut într-o anumită localitate. Uneori, nu se exclude emiterea unor încheieri care s-ar referi la decizia instanţei de a elibera părţile de obligaţia de a proba un fapt care are importanţă pentru soluţionarea justă a litigiului.

Este regretabil că instanţele, pe parcursul procesului, rar fac referire la fapte cunoscute local şi nu le delimitează de faptele care necesită a fi dovedite, ceea ce duce la tărăgănarea neîntemeiată a procesului. Uneori însă, instanţele îşi întemeiază hotărârile pe fapte cunoscute într-o anumită localitate, fără a le constata ca atare, ceea ce complică examinarea pricinii în instanţele ierarhice.

În nici un caz nu pot fi calificate ca unanim cunoscute trăsăturile specifice ale caracterului sau temperamentului unei persoane, căci acestea nu sunt nici fapte, nici circumstanţe, ci sunt nişte aprecieri subiective ale personalităţii, chiar dacă uneori sunt cunoscute într-o localitate. Chiar dacă într-o localitate este cunoscut de toţi că o oarecare persoană face abuz de alcool, nu se permite de a motiva hotărârea pe acest fapt fără a-l constata în modul stabilit. Spre exemplu, F.I. s-a adresat în judecătoria Glodeni cu o cerere de anulare a testamentului lui F.N. cu care a concubinat 22 de ani, indicând în cerere ca concubinul putea fi influenţat de S.I., deoarece toată lumea cunoaşte că el consuma în mod abuziv băuturi spirtoase şi suferea de

boli psihice. Acest fapt, deşi cunoscut unui cerc larg de persoane, a fost probat în ordine generală.[11]

În concluzie menţionăm că, din punctul de vedere al evoluţiei istorice, în legislaţia sovietică faptele notorii erau denumite **împrejurări,** pe care instanţa le declara unanim cunoscute. Odată cu adoptarea noului Cod de procedură civilă (30.05.2003) acestea au fost definite ca **circumstanţe** declarate de instanţă unanim cunoscute. Ambele prevederi erau imprecise, deoarece desemnează conjunctura în care se realizează faptul. O contribuţie importantă la precizarea sensului veridic al temeiurilor degrevării de probaţiune s-a adus prin modificările Codului de procedură civilă din 21.07.2006, prin care acestea au fost numite ca **fapte** pe care instanţa le-a declarat unanim cunoscute (fapte de notorietate publică), întrucât un fapt este o întâmplare reală.

În vederea continuării reformei legislative, considerăm necesară introducerea în Codul de procedură civilă al Republicii Moldova a unor prevederi care ar detaila instituţia dată. În acest context, precizăm că legislaţia procesuală conţine prevederi suficiente vizând definirea şi administrarea mijloacelor de probă – atât în Capitolul X „Probele şi probaţiunea", cât şi în Capitolul XV „Dezbaterile judiciare", însă în ceea ce priveşte temeiurile degrevării de probaţiune şi, în special, faptele notorii, identificăm numai norme definitorii, lipsind cele referitoare la aplicarea acestora. Ele există în legislaţiile unor state, cum ar fi Statele Unite ale Americei, unde în regula 201 din Federal Rules of Evidence for United States Curts and Margistrates sunt prevăzute: a) limitele faptelor cunoscute; b) felurile faptelor; c) cererea părţilor de constatare a unui fapt notoriu; d) posibilitatea audierii parţii despre faptul notoriu; e) faza în care poate fi constatat un fapt notoriu.[12]

Astfel, considerăm că **art. 123** C. proc. civ. RM trebuie să aibă următorul conţinut:

(1) *Nu se cer a fi dovedite faptele pe care instanţa le-a declarat unanim cunoscute sau care pot fi constatate din surse a căror veridicitate este incontestabilă (fapte notorii).*

Prin sintagma *surse a căror veridicitate este incontestabilă* se are în vedere nişte înscrisuri care conţin informaţie pe care nu este posibil de o contesta, cum ar fi calendarul religios sau cel oficial din care determinăm anumite date cronologice.

(2) *Faptele unanim cunoscute pot fi stabilite la cererea unui participant la proces, sau din oficiu de către instanţă, în orice fază a procesului.*

Această menţiune ar concretiza procedura de aplicare a faptelor notorii.

(3) *Instanţa trebuie să audieze părţile în privinţa conţinutului faptului unanim cunoscut.*

Aceasta este necesar, deoarece, în esenţă, eliberarea de probaţiune a faptelor notorii este fundamentată pe adevăr. Totuşi, în practică există anumite momente care trebuie luate în considerare, în special că conceptul de adevăr este foarte relativ, inclusiv atunci când acesta depinde de aflarea lui concomitentă de un număr nedeterminat de persoane, caz în care sunt posibile falsificări şi manipulări cu faptele. Menţionăm aici problema dezinformării în masă sau a cenzurii. Sunt exemple numeroase care demonstrează că mass-media, deşi au lansat o anumită informaţie, ulterior au fost silite să o dezmintească pe motiv ca nu ar corespunde realităţii. Aceste momente concretizează necesitatea audierii fiecărei părţi despre conţinutul faptului care se pretinde a fi notoriu.

În acest context necesită a fi suplinit şi **alin. (5) art. 241** C. proc. civ. RM**,** cu următorul cuprins:

(5) În motivare se indică: circumstanţele pricinii, constatate de instanţă, probele pe care se întemeiază concluziile ei privitoare la aceste circumstanţe, argumentele invocate de instanţă la respingerea unor *sau altor* probe, *constatarea faptelor unanim cunoscute*, legile de care s-a călăuzit instanţa.

Considerăm că existenţa unor asemenea prevederi ar asigura interpretarea corectă şi aplicarea uniformă în practică a faptelor notorii, ceea ce ar facilita activitatea de constatare a faptelor importante pentru soluţionarea corectă a pricinilor civile, ar favoriza judecarea lor în termen rezonabil şi ar reduce cheltuielile suportate de stat şi participanţii la proces.

Note:

[1] *A se vedea:* А.А. Мохов. *Подлежат ли доказыванию факты, не подлежащие доказыванию* // Арбитражный и гражданский процесс, 2002, nr. 5, p. 16.

[2] *A se vedea:* С.Ф. Афанасьев. *Гражданский процесс*. – Москва, 2002, p. 180.

[3] *A se vedea:* К.С. Юдельсон. *Проблемы доказывания в советском гражданском процессе.* – Москва, 1951, p. 535.

[4] Decizia Colegiului Civil al Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova nr. 2/ra 58/2000 din 12.01. 2000.

[5] *A se vedea:* К.С. Юдельсон. *Проблемы доказывания в советском гражданском процессе,* p. 535.

[6] *A se vedea:* I. Deleanu, V. Mărgineanu. *Prezumţiile în drept.* – Cluj-Napoca, 1981, p. 28.

[7] *A se vedea:* Т.А. Белова. *Гражданский процесс.* – Минск, 2001, p. 316.

[8] *A se vedea:* А. Белышева. *Основные аспекты понятия основания освобождения от доказывания* // Арбитражный и гражданский процесс, 2006, nr. 10.

[9] *A se vedea:* I. Prisăcaru. *Capul de pod de la Şerpeni* // Timpul, 2004, nr. 139.

[10] *A se vedea:* R. Lozinschi. *Apa mi-a luat totul* // Jurnal de Chişinău, 2005, nr. 407.

[11] Decizia Colegiului Civil al Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova nr. 2/ra 158/99 din 30.06.1999.

[12] Federal Rules of Evidence for United States Curts and Margistrates (USA), cu completările din 9 iulie 1995.